

UZRÁL ČAS PRO BIOFILNÍ DUCHOVNÍ OBRAT?¹

JOSEF ŠMAJS, Ekonomicko-správní fakulta, Masarykova univerzita Brno, ČR

ŠMAJS, J.: Is It Now the Proper Time for a Biofile Spiritual Turn?
FILOZOFIA 73, 2018, No. 1, pp. 14-23

The author argues that two large modifications of human adaptive strategy have taken place in the course of our species' history: 1. self-preserving modification at the beginning of the emergence of anatomically modern humans; 2. spiritual abandonment of live nature which occurred two thousand years before the end of Neolithic culture. The third modification, namely the turn from the predatory spiritual paradigm to the biophile paradigm, must be performed now. The author describes the latter in detail with regard to the natural sciences and the education system.

Keywords: Nature – Culture – Evolutionary ontology – Predatory paradigm – Biofile paradigm

Průběžně vznikající lidské, sociální a politické konflikty, které se vynořují uvnitř dnešní kultury (civilizace), zaměstnávají mysl teoretiků, politiků i hlavních médií. Četné spory na všech úrovních jejího globalizovaného systému však odvádějí pozornost od ontické závislosti kultury na přírodě. Přitom omezení dlouhodobého rozvoje kultury ze strany přírody už před půl stoletím nepřehlédnutelným způsobem označil Římský klub jako *Limity růstu*.² Problém rozšiřování kultury byl sice přiléhavě pojmenován, ale v jeho hlubším teoretickém pochopení jsme příliš nepostoupili. Znovu a znovu se lidské společenskovední myšlení vrací do starých kolejí běžných antropologických úvah. Míjí se s pravdou, protože právě v této oblasti předpokládá její nalezení objektivní systémový přístup – *ontologickou teorii bytí*.

1. Evoluční ontologie jako teoretické východisko. Pravdivá zpráva o dnešní situaci nemůže vycházet ani z upřímného přístupu zdravého rozumu, ani a z úzkých analýz nynějších společenských věd. Vzhledem ke skrytosti mnoha souvislostí ji musíme rekonstruovat z pozice dostatečně široké a hluboké *evolučně ontologické teorie*. Zdá se, že to předpokládá uznat filosofické ontologické zjištění, že *kulturní evoluce není pokračováním evoluce přirozené*. Jako produkt jednoho biologického druhu musí kultura vznikat na přirozeně uspořádané Zemi, musí mít odlišnou strukturu, ale *nemůže mít vlastní teritoriální, látkovou ani energetickou základnu*. Nemůže být tak svébytná, komplexní a „moudrá“

¹ Přípravná studie k této úvaze byla počátkem roku 2017 publikována v internetovém časopise *!Argument*. Bez vědomí autora byla pak přetištěna také ve slovenském časopise *Nové slovo*.

² Meadows, D. (1972): *The Limits to Growth*. New York: Universe Books.

jako příroda. Nejen z hlediska své existence, ale i hlediska své evoluční perspektivy se dnes musí znovu přimknout k Zemi.

Už tradiční ontologie, jejíž počátky spojujeme s řeckou filosofií, byla obecnou teorií bytí. Tato ontologie ovšem přírodní a umělé kulturní struktury nerozlišovala, zkoumala neživou přírodní skutečnost bez člověka a přítomnosti kultury. Byla proto spekulativní a útěšná. V pojetí bytí, až na výjimky, preferovala stálost, pasivitu a vratnost. Řekové totiž v teorii neznali ani čas jako lineární plynutí, ani podstatu života a jeho souvislost s neživými procesy.³

Evoluční ontologie⁴ však i v pojetí přírodního bytí zdůrazňuje jeho procesualitu a nevratnost. Pozemské bytí – v souladu s dnešní vědou – chápe jako tvořivou evoluci samovolně produkující struktury, uspořádanost (informaci). Přirozená uspořádanost Země, produkt vesmírné evoluce – nezávisle na platnosti kosmických zákonů zachování – může proto vznikat i zanikat.

To podstatné, o co dnes na Zemi běží, je nejen odlišnost obou evolucí, ale především *ontický (fyzický) konflikt kultury s přírodou*. Nepochopení a planetární rozsah tohoto konfliktu *poprvé v historii našeho druhu hrozí jeho zánikem*. Přirozená biotická evoluce Země, která je sice slepá, ale spontánně *biofilně nastavená*, navazuje na vývoj abiotických struktur. Zemi nedevastuje, naopak obohacuje ji biologickými konstrukcemi, mezí, které patří také člověk jako druh.

Ještě připomenou, že vlivný autor ekonomického liberalismu F. A. Hayek, který přirozenou a kulturní evoluci nerozlišoval, hájil tezi, že má-li evoluce optimalizovat sociální konstrukty, vnitřní struktury a vztahy systému, který vytváří, musí být slepá.⁵ V biofilně nastavené kultuře by měl nepochybně pravdu. Dnešní slepá predátorsky nastavená kultura však nesměřuje ani ke své optimální struktuře, ani ke spolupráci s širší evolucí přirozenou. Naopak hrozí lidským druhovým zánikem.

K tomuto problému dodám nyní pouze to, že orientace (nastavení) člověkem zapálené evoluce kultury, která od počátku nebyla pokračováním evoluce přirozené, musela být od biofilního nastavení přirozené evoluce odlišná. A právě toto dosud trvající *predátorské nastavení, kdysi jistě oprávněné, se v zájmu svého druhového zachování musíme pokusit změnit*. Abychom věděli, že taková obtížná změna je v principu možná, stručně si připomeňme vznik duchovního predátorského nastavení (paradigmatu) kultury.

2. Formování lidského genomu. V dějinách našeho druhu proběhly jen dvě velké *změny lidské adaptivní strategie*: 1. sebezáchovná změna na počátku vzniku anatomicky moderního člověka; 2. duchovní odvrát od živé přírody dvě tisíciletí před koncem neolitické kultury. Třetí změnu musíme v rámci vlastního zachování podstoupit dnes.

³ Připomeňme si, že teoretické pochopení živých systémů bylo komplikované. Je známé, že existenci bakterií, jimiž začíná život na planetě, musel ještě v devatenáctém století před biology hájit chemik Luis Pasteur (1822 – 1895).

⁴ Nejširší koncept evoluční ontologie obsahuje kniha Šmajš, J. (2008): *Filosofie – obrat k Zemi*. Praha: Academia.

⁵ Hayek, F. A. (1991): *Právo, zákonodárství a svoboda*. Praha: Academia. Díl 1, s. 49.

První formativní změnou v evoluci lidského druhu byla přírodní katastrofa před několika miliony let v oblasti rovníkové východní Afriky. Došlo tu k proměně klimatu, a proto k nevratné *ztrátě přirozeného domova* (ekologické niky) našich hominidních předků, kteří obývali koruny stromů afrických deštných pralesů. Tito hominidé, adaptovaní na relativně bezpečný stromový způsob života, se po vzniku Velké příkopové propadliny ocitali v křovinaté savaně. Pod hrozbou úplného vyhynutí se museli relativně rychle přizpůsobit novým podmínkám. Předchozí život na stromech byl jakoby životem v ráji, poskytoval dostatek rostlinné potravy ve formě plodů, hmyzu a jedlých výhonků, byl přirozeným úkrytem před pozemními šelmami, zajišťoval nerušenou možnost nočního odpočinku atp.⁶

Vynucený život v savaně připomínal vyhnání z ráje, vyžadoval obtížnější způsob obstarávání obživy. Předpokládal např. stavbu primitivních příbytků na holé zemi i dokonalější sociální organizaci. Bylo nezbytné zvládnout rychlý a dlouhý pohyb po zemi bez pomoci předních končetin, zajistit bezpečí celé tlupy před predátory, objevit nové způsoby složení a obstarávání potravy i zdokonalit komunikaci. Získávání potravy živočišného původu se neobešlo bez vzniku zcela nové lovecké strategie včetně používání ohně, lsti a vhodných nástrojů. Zdá se, že *většina populací našich vzdálených předků v této době vyhynula*.

Populace, které se dokázaly přizpůsobit, vytvářely základ nových druhů Homo. Do jejich genomu se postupně prosazovala *útočná adaptivní strategie* včetně prokázané vloh k jazykové komunikaci a spolupráci. Přibližně od této doby jsme tedy druhem *biologicky předurčeným k ovládnutí prostředí, k vytváření náhradní ekologické niky – kultury*.

Sběračství a lovectví, dlouhá etapa, kdy byl člověk příživníkem rostlin a zvířat, zahrnovala většinu historie anatomicky moderního člověka (100 – 200 tisíc let). Dodnes přežívající lovci a sběrači, kteří nebyli ovlivněni přímými kontakty s řeckou filosofií a vědou, *nedospěli k přijetí predátorského duchovního paradigmatu*. Zůstali sice skutečnými predátory, ale jejich psychika i dnes zahrnuje obě vrozené potence v dynamické rovnováze: *útočnou strategii i pocit těsné souměřitelnosti s přírodou*.

3. Predátorské duchovní paradigma. *Druhá velká adaptivní změna*, která v poslední třetině existence neolitické společnosti paradoxně odklonila kulturu od živé přírody, byla vlastně *nepřímým produktem objevu zemědělství na několika místech planety*. Na severní polokouli tato změna souvisela s ukončením poslední doby ledové, tj. s rozšiřováním travních porostů na místa, z nichž ustupovaly ledovce.

Ve srovnání se sběrem a lovem, jejichž rámcové předpoklady byly zakódovány v lidském genomu už z období stromového způsobu života našich předků, byla zemědělská technologie pro člověka patrně *intelektuálně náročnější aktivitou*: nepředpokládala pouze vrozený důvtip, obratnost a fyzickou sílu, nýbrž také *odlišnou úroveň pochopení přírody*.

⁶ Všechny důležité somatické preadaptace z pobytu ve větvích postiženým hominidům pochopitelně zůstaly: malé zuby pro konzumaci měkkých plodů, dlouhé prsty, barevné stereoskopické vidění, kolektivní způsob života atp. Zůstalo jim „animální vědomí“ bytostné biologické souměřitelnosti s přírodou.

Byla dostatečně transparentní, a proto *rozvívěla lidské intelektuální schopnosti*. Téměř nezatelný biologický vývoj člověka, probíhající desítky tisíc let v přirozených ekosystémech, byl tedy vystřídán mnohem rychlejším kulturním vzestupem. Jeho trvání však zahrnovalo pouze několik tisíciletí.

Téměř na konci relativně klidné fáze dominantní neolitické technologie se však nečekaně objevují odlišné *základy původně biofilně orientovaného lidského myšlení*. Jde o období velkého duchovního vzepětí (o tzv. „dobu osovou“ před 800 až 200 lety p. n. l. – K. Jaspers), v němž vznikají nejen monoteistická náboženství, ale zejména *formativní abstrakce řecké vědy a filosofie*. Vzniká tu hodnotový odklon od složité živé přírody a příklon k analýze neživých konstruktů a vztahů. Pro tuto interpretaci se objevují nové teoretické pojmy a postuláty.

Biologickou predispozici k útočné adaptivní strategii v lidském genomu tu *duchovně posiluje kultura*. Úzká vrstva vzdělanců v tehdejších městech, osvobozená od empirických starostí, vyhání bohy z přírody a cíleně rozvíjenou teoretickou prací nalézají pojmy a ideje, které tím, že jsou hypostazovány, oslabují a deformují význam přírody. Dobře to vidíme na příkladu řecké filosofie. Ta na jedné straně navazuje na mýtus a zdravý rozum, tj. podporuje běžně užívanou racionalitu – především *jednoúrovňový mechanický způsob interpretace skutečnosti*. Na druhé straně však prosazuje – zejména pod vlivem Eleatů (Parmenida) – *ideu identity (totožnosti) myšlení a bytí*. A právě tuto identitu Platón i mnozí pozdější myslitelé včetně náboženských pochopili jako *nadřazenost myšlení nad bytím*. Zejména tyto dva rysy vytvářely základ *predátorského duchovního paradigmatu*. Vzdělaným lidem vnucovaly pojmy falešného předporozumění přírodě jako mrtvé materii pohybované vnějšími silami.⁷

Ve vztahu kulturních systémů k přírodě se však až do konce neolitické společnosti nic podstatného změnit nemohlo. Lidé i dále těžce pracovali, protože procesy, které mohli vůči přírodě obrátit, byly jen silami zvířat a jejich vlastními bytostnými silami. Nezbytnost přímé spolupráce se silnějšími přírodními systémy korigovala jejich touhu přírodě se vzpírat.⁸

Teprve novověká galileovsko-newtonovská věda dokázala prolomit toto omezení. Svými technologickými pojmy, využitím matematiky a kauzální jednoúrovňovou interpretací skutečnosti navazovala na duchovní odkaz antiky. V souladu s Baconovou metaforou „měnila vědění v moc“. Ve spojení s kapitálem se zpředměťovala v materiální kultuře a technice, pomohla roztáčet kola průmyslové revoluce. Přispěla k mechanizaci zemědělství, dopravy i vojenství. *K úplnému završení však přivádí antické predátorské paradigma abiotická globální kultura spotřební*. Přírodu redukuje na síly, látku a energii a pro svůj

⁷ Dnes nám naopak společenské vědy i média vnucují falešné předporozumění kultuře jako pokračování přirozené evoluce přírody jinými prostředky. Falešně interpretují kulturu jako prostředí, které, protože je lidským dílem, plně člověku odpovídá.

⁸ Přirozenou pokoru slabého člověka před přírodou, kterou postupně zatlačily síly vědy a techniky, bude dnes nezbytné nahradit pokorou jiného typu: obavou před tím, že můžeme křehké přírodě nevratně ublížit.

krátkodobý prospěch nabízí všem lidem zbraně hromadného ničení planety – zejména celosvětově šířené osobní automobily.

4. Biofilní sebezáchovný obrat. Uznání dvou velkých zlomů v dějinách lidské adaptivní strategie je hlavním důvodem, proč se nepokouším o explicitní kritiku dnešní formy korporátního kapitalismu. Tuto kritiku, dnes stále častější, považuji za teoreticky málo vyjasněný problém. Zejména z pohledu sociálního je taková kritika sice oprávněná, ale nejde na kořen problému. V době globálního existenciálního ohrožení kultury by bylo mimoběžné vést právě tak intenzivní boj *jen za nové sociálně spravedlivější společenské uspořádání a novou podnikatelskou morálku*. Dobyvačný duch kultury by zůstal zachován. *Obrat, který potřebujeme, musí být hlubší, musí se týkat změny adaptivní strategie globální kultury.*

Domnívám se, že podoba dnešní formy kapitalismu nachází oporu ve dvou vrstvách druhého zlomu. První, hlubší a obtížněji přístupnou vrstvu tvoří vznik zmíněného *predátorského duchovního paradigma kultury*. Druhou, relativně lépe přístupnou vrstvou je stávající *spontánně vznikající podoba ekonomiky, spotřeby a materiální kultury*.

Sociálně politické formy kulturního života jsou totiž závisle proměnnou veličinou, a proto v rozporu s krátkodobým lidským úsilím *přibližně odpovídají živelně se rozvíjejícím strukturám kulturního systému*. Například feudální poměry v Evropě *přibližně odpovídaly* vlastnictví půdy a k půdě připoutaných poddaných; klasický kapitalismus již více odpovídal kulturně vytvořeným podmínkám: vlastnictví strojových továren, zbožně peněžním vztahům a najímání relativně svobodných dělníků. Také proto je *dnešní korporátní kapitalismus adekvátní formou expanze predátorsky nastavené, ale nikým neřízené evoluce materiálně technické báze kultury*. Protipřírodní zaměření a strukturu této kultury dnes, byť čím dál obtížněji, zakrývají vysoká úroveň nadbytečné osobní spotřeby a proklamovaná idea lidské svobody a práv.⁹

Hodláme-li usilovat o odstranění nynější podoby dlouhodobě neudržitelného světového kapitalismu, měli bychom si uvědomit *odlišnou váhu obou zmíněných vrstev*. *O jejich významu se nejen nediskutuje, ale ani v žádných volbách se o nich nehlasuje*. Jinak řečeno. Za prvé, bez biofilní přestavby duchovního základu kultury nelze odstranit *hlubokou funkční propojenost technologické moci redukované přírodní vědy s mocí kapitálu*. Za druhé, nemůžeme zrušit aktuální závislost sociální formy kapitalismu na zatím nejvyšším stupni spontánně dosaženého vývoje abioticky orientované vědy, techniky a ekonomiky.

⁹ Zde si neodpustím odbočení k tomu, že po vítězství kapitalismu v Evropě nemělo už lidstvo faktickou možnost zásadním způsobem měnit směr kulturní evoluce. Také reálný socialismus, pomínu-li jeho vnitřní problémy, byl méně úspěšnou sociální formou života za přibližně stejných materiálně technických podmínek. Predátorsky orientovaná věda se v něm spojovala s podobně orientovanou státní mocí. Soutěžil s kapitalismem o vyšší produktivitu práce. Snad i proto jsou dnešní pokusy o nové společenské uspořádání ve státech Latinské Ameriky, v Číně a dalších zemích jen málo nadějné s ohledem na dlouhodobé přežití.

Kapitalismus – na rozdíl dřívějších sociálně ekonomických formací – je totiž od počátku spojen s novověkým predátorským nastavením kultury, se sociální objednávkou na produktivně použitelnou vědu. Spočívá v tom jeho síla i slabost. *Proto biofilní, tj. život ochraňující duchovní nastavení kultury by mohlo být nejen sebezáchovným aktem lidského druhu, ale také hledanou změnou sociálně politickou.*

S rizikem nepochopení tudíž připomínám: protože *nemůžeme změnit lidskou přirozenost*, která se formovala už kdysi dávno a bez našeho přispění, musíme se *v zájmu své druhové existence pokusit změnit to, co s pomocí široké kritické racionality změnit lze.* Dnes už neudržitelné *dobyvačné nastavení kultury.*

Globalizovaná kultura jako pomyslný tumor planety, nemá-li zaniknout, musí se podřídit absolutní převaze svého širšího a mocnějšího *hostitelského systému – Zemi.*

Tuto obtížnou sebezáchovnou transformaci, jejíž subjekt změny se teprve formuje, se pokusím vyjádřit pouze schematicky. Domnívám se, že určující roli v této velké kulturní proměně musí sehrát *teorie vyššího řádu, evoluční ontologie.* A to už proto, že v nynější spontánně se utvářející planetární kultuře se její nejmocnější síla – *přírodní věda – lidským zájmům odcizila a vzhledem ke svému predátorskému nastavení se člověku i Zemi vzepřela.* Skrytě pojmově nastavená na technologické dobývání přírody pustoší Zemi, a „necítí“ se být ohrožená povrchní reflexi své funkce ze strany nepoučené veřejnosti i nedostatečně hlubokých společenských věd.

Protipřírodně zaměřené technické vědění tak ve spojení s kapitálem *nejen krizi vyvolává, ale prostřednictvím vzdělávacího systému a hlavních médií také úspěšně zastírá.* Rovněž dnešní každodenní politika a média pečují o růžový obraz působení dílčích přírodních a společenských věd na realitu. Takže paradoxně v míře, v jaké narůstá potenciální role filosofické ontologie v kultuře, je filosofie vytlačována nejen z procesu vysokoškolského vzdělávání, ale i z reflexe kultury, kritiky sociálního působení vědy a ideového ovlivňování veřejnosti politikou.

Prostřednictvím hlavních médií se tak na jedné straně lidem ukazují vrcholné výkony přírodních věd a techniky, zejména problematický pokrok v dobývání vesmíru, v rozvoji komunikačních technologií a umělé inteligence, a na druhé straně povrchní antropologické analýzy dílčích zdravotních a sociokulturních problémů. Zamlčuje se však, že právě tato účelová interpretace zabraňuje rozpoznání příčin i způsobu řešení krize.

Bylo už řečeno, že ve starověkém Řecku, kdy kultura byla ještě lokální a převážně biofilní, byla už filosofie ontologií. Přestože byla spekulativní a útěšná, snažila se pochopit svět v jeho celku. To ovšem nebylo možné proto, že v té době neexistovaly ani přírodní vědy o životě, ale ani povědomí o vznikající kultuře jako umělém bytí evolučně nastaveném proti přírodě. *Řekové nemohli mít zkušenost s uplatněním duchovní orientace, kterou zakládali.* Nemohli předvídat, že věda, přednostně zaměřená na studium ideálních veličin, neživých struktur a vztahů, opustí lidské druhové zájmy, propojí se s materiální kulturou a světskou mocí, a postaví se proti přirozeně uspořádané Zemi. Protože nevěděli, co je příroda, nemohli chápat ani umělost kultury, ani její širší přírodní podmíněnost. Neměli představu o zkáze obyvatelnosti planety v důsledku predátorsky nastavené expanze dnešní kultury globální.

Proto filosofie, která nese hlavní díl viny na této deformaci, musí dnes první procitnout z dogmatického spánku a znovu prokázat svou vědám i lidské aktivitě nadřazenou kritičnost a světonázorovou sílu. Její odvaha veřejně odhalit a odsoudit sebevražednost predátorského duchovního paradigmatu může pomoci dílčím společenským vědám, morálce i dalším regulativům včetně práva a politiky. Argumenty, proč je třeba zvrátit nutkavou lidskou potřebu dále bezdůvodně měnit planetu, musí totiž přijít z pozice nejautoritativnější teoretické disciplíny vůbec. Neexistuje žádná jiná tak vysoká forma racionality, která by mohla spolehlivě rozpoznat a veřejnosti sdělit, že je dnes zločinem ničit Zemi i lidské zdraví našim potomkům.¹⁰

Ano, také kulturní evoluce, má-li se sama adekvátně strukturovat, musí být slepá. Proto už na počátku vznikala kulturní řád spontánně. Nemohl však vznikat z chaosu, z něhož rostl řád přirozený. Vznikal uvnitř staršího a obsáhlejšího přirozeného řádu a na jeho úkor. Vzhledem k absolutní převaze Země mohl být však velmi dlouho protipřírodně (geneticky a později i predátorsky) nastaven. Dnes ale kultura dospěla do stádia, kdy *v protipřírodní expanzi nemůže pokračovat*. Spolu s člověkem jí hrozí zkáza. Její duchovní obrat, spolupráce se Zemí jako nadřazeným systémem, bude proto sebezáchovným činem lidského druhu.

5. Obrys obsahové transformace vědy. Protože o většině aspektů biofilního obratu kultury nelze mít před jeho započítím náležitou představu, omezím se na dvě oblasti (obsahovou transformaci vědy a vzdělávacího systému), které s filosofickou iniciativou obratu souvisejí. V případě komplikovaného požadavku biofilní obsahové přestavby redukcionistických přírodních věd dále uvedu jen tři poznámky. Náročnost tohoto úkolu, kdy po dvě tisíciletí vědy, církve i politika schvalovaly a podporovaly rabování Země, je totiž nad síly jakékoli obecné teorie. Tato otázka musí být konkrétně řešena teprve v průběhu biofilně nastaveného procesu kulturní evoluce. Přírodní vědy, úspěšné zejména svými technickými aplikacemi, se pochopitelně budou bránit každé dobře míněné výtce, že zatím nepoznávají přírodu komplexně a adekvátně, že svým redukcionismem a prodejností nesou vinu na dnešní krizi.

Poznámka první. Příroda je tvořivou subjektivitou, zrodila všechno neživé i živé včetně člověka. Člověk, biologicky nastavený na útočnou adaptivní strategii, svůj neuronální poznávací aparát neobdržel pro poznávání celé složitosti a jemnosti procesuálního uspořádání přírodního bytí. Smyslově neuronální výbavu obdržel pro vlastní druhové přežití na zdravé Zemi. Zaryté odmítání tohoto základního faktu, podsouvání falešného názoru dětem, studentům i veřejnosti, že přírodu správně poznáváme proto, že ji umíme technologicky využívat, vede k celoživotnímu světonázorovému zmatení. Je nejen pramenem neúcty a pohrdání Zemí jako jediným možným přirozeným domovem lidstva, ale také oporou jejího nynějšího pustošení.

¹⁰ Český básník Viktor Dyk v básni *Země mluví* už téměř před sto lety napsal: „*Jak možno kletý čin provéstí vědomky? Sebe jsi zradit moh. Ale své potomky? Dokavád dýchal jsi, proč ses vzdal? Čeho ses bál?*“

Poznámka druhá. V konkrétní rovině dnes spolehlivě víme pouze to, že matematicko-fyzikální a technické vědy už nebude moci testovat pouhá zhotovitelnost, užitečnost a prodejnost předmětů materiální kultury a techniky. Za dostatečné kritérium správnosti vědeckého poznání už nebudeme moci považovat logiku a tradičně chápanou pravdu, *ale teoretickou i praktickou kompatibilitu poznatků a produktů kultury s přetvářenou skutečností.* Znamená to, že přírodní vědy budou nuceny usilovat o širší a úplnější pochopení přírodního bytí, do něhož by se jejich vědění, určené pro praktické aplikace i pro vzdělávání, mělo nekonfliktně včleňovat.

Poznámka třetí. Až dosud lidstvo rozvíjelo přírodní vědy, nastavené antickým predátorským duchovním paradigmatem, zejména proto, aby nově získané poznání mohlo využívat prakticky i světonázorově. Rozvíjelo je v zájmu své pýchy a pocitu nadřazenosti nad přírodou. Bohužel jen minimálně vedlo toto poznání k prohlubování lidské pokory před svébytnou, tvořivou, evolučně vysoce uspořádanou a jemně vyváženou přírodou. Přeměnit vědu z nástroje dobývání a pokořování přírody, z prostředku moci nad přírodou i lidmi v prostředek úcty a obdivu k subjektivitě Země, v návod spolupráce umělé a dočasné kultury se Zemí, je dnešním *velkým filosofickým úkolem.*¹¹

Znovu však připomínám, že tyto evolučně ontologické požadavky musí přijmout a tvůrčím způsobem rozpracovat biofilně orientovaná věda sama. S určitostí dnes víme pouze to, že taková věda už nebude podporovat kulturu založenou na expanzi a bezhlašném spalování fosilních paliv.

6. Obsahová přestavba vzdělávacího systému. Poněkud konkrétněji připomenu obrys biofilní *transformace dnešního vzdělávacího systému.* Na místo tradičních školských přírodovědných předmětů a v nich využívaných idealizovaných veličin, jakými jsou bod, přímka, rovina, kružnice, těleso, hmota, síla, energie, pohyb, prostor a čas, musíme *při prosazování nového biofilního obrazu světa* už v základní škole postupovat odlišně. Uznávám, že tyto veličiny jsou měřitelné a že s nimi může dobře pracovat jak didaktická praxe, tak v technologii aplikovatelná matematická přírodověda. Ale v rámci posilování úcty k Zemi se *nesmíme obávat méně určitých, ale systémových, aktivní přírodě více přiměřených pojmů.*

Aby žáci a studenti pochopili bytostnou jednotu člověka a Země, a současně nebezpečně rostoucí umělost kultury, která není s lidským organismem somaticky ani psychicky sourodá, musejí mít učitelé odvahu sdělovat obecně potvrzenou pravdu. Je třeba žákům vštěpovat, že nedostatek námahy a pohybu v přírodě, nadměrné užívání informační techniky i nežádoucí chemické látky ve vzduchu, půdě a potravinách, jsou hlavními příčinami dnešních civilizačních chorob. Nesmějí se bát ukázat systémovou jednotu planety jako samoregulativního systému, Zemi *jako nejširší pozemskou subjektivitu, jako nejvyšší přirozenou hodnotu vůbec.*¹² Odhalení spolupráce živých a neživých systémů – na rozdíl

¹¹ O tomto problému podrobně pojednává kniha Šmajš, J. (2016): *Fenomén technika.* Brno: Doplněk.

¹² K tomuto problému se vztahuje publikace filosofického konceptu ústavy Země. Srovnej Šmajš, J. (2015): *Ústava Země* (česky, anglicky německy, rusky, slovensky). Banská Bystrica: Pro;

od nynějšího konfliktu kultury s přírodou – může být totiž pro žáky *předobrazem budoucí součinnosti biofilní kultury a Země*.

Pro obhajobu jedinečnosti pozemské přírody bude třeba využívat nejen některé tradiční školské předměty a pojmy, ale také nové *předměty a pojmy s evolučně ontologickým obsahem*. K nově vyučovaným předmětům by měly např. patřit: Příroda (Vesmír, Země), Člověk, Kultura. K novým pojmům např. aktivita, evoluce, informace (uspořádanost), spolupráce, slučitelnost, neslučitelnost, rovnováha, přirozená či kulturní tvořivost.

7. Odvaha opustit tradici. I když jsme do značné míry sevřeni přirozeným jazykem, jehož kód a výrazové prostředky opustit nemůžeme, musíme se vzdát přehnané úcty k řeckým i novověkým autoritám. Tito myslitelé žili v době, kdy lidstvo bylo chudé, vědy nerozvinuté, a kdy kultura přírodu poškozovala jen lokálně. Hledali cesty rychlého lidského vzestupu a hospodářského využívání přírody. Obojího jsme dnes dosáhli. A právě proto budeme nuceni novověký technologický tlak na přírodu, ještě před tím, než ji hlouběji poškodí, důstojně opustit. Spotřební technická společnost Země nevratně pustoší, ale k lidskému zdraví, ani k lidskému štěstí, jak se potvrzuje, nepřispívá. Naopak, stále více lidí skrytě psychicky poškozuje a frustruje.

Do nových celků bude nezbytné začlenit tradičně ve škole vyučované předměty (např. fyziku, biologii, chemii). Osvícenský didaktický odkaz našich předků jsme totiž až do nedávné doby kritizovat nemuseli. I v oblasti výuky přírodních věd jsme mohli přírodní bytí členit na samostatně vyučovací předměty, a celek přírody považovat za útvar složený, stálý či pohybující se, ale prostý vlastní aktivity, rovnováhy a tvořivosti. Mohli jsme přírodě nekriticky nadřazovat nejen umělou kulturu, ale zejména ideje, hypostazované v období její redukované interpretace.

Nelze už nekriticky důvěřovat novověké vědě a filosofii, např. velkému Descartovi. Protože nevěděl, že přírodní bytí je onticky tvořivou aktivitou, při formulaci duality *res cogitans a res extensa* nemohl ještě tušit, že oba tyto zdánlivě protikladné póly světa (příroda i člověk) patří k sobě, že jsou produktem téže přirozené evoluce Země.

Pod tíhou empirických faktů musíme dnes uznat, že Země charakterizuje *zcela jiná dualita: hluboká existenciální opozice starší a širší evoluce přirozené, a parciální, člověkem zapálené protipřírodní evoluce kulturní*. Víme, že v kulturní evoluci může lidstvo pokračovat, jen když překoná antropocentrismus a když s *přispěním filosofické ontologie prosadí biofilní duchovní obrat v jejím nynějším protipřírodním směřování*.

Jaká forma sociálně politického uspořádání tím vznikne, to dnes nemůže nikdo s jistotou předpovědět. Protože nynější kulturní evoluce je namířena proti dlouhodobým biologickým zájmům lidstva, nelze její orientaci vkládat do rukou ani jen voleným, ani jen nevoleným (majetným) zástupcům dnešních mocenských struktur. Zdá se, že zájmy našeho druhu, jakkoli to může znít intelektuálsky, mohou v tak komplikované situaci hájit jen nezávislí a *neúplatní znalci podstaty globálního existenciálního konfliktu*. A protože touto podstatou nejsou odlišné zájmy dvou nebo více mocenských uskupení, jak se nám

snaží namluvit účelové interpretace dnešních politologů a hlavních médií, nýbrž *vzácně jednotný predátorský postup technologicky nejvyspělejší části lidstva k vykořisťování planety*, práva a subjektivitu Země může zastupovat a hájit jen biofilně kompetentní část kriticky uvažujících intelektuálů.

Věřím, že již dnes probíhají v dílčích vědách, v umění i ve vzdělávacím systému procesy, které generují zrod osobností s takovou *globálně altruistickou orientací*. Jejich vyhledávání a prosazování však zatím úspěšně brání dobyvačný duch doby: *nelítostná vědou podporovaná soutěž v rabování planety*. Zahájení biofilního duchovního obratu, vzestup role filosofické ontologie v kultuře, je však otázkou života a smrti dnešní krizové technické civilizace.

Literatura

- HAYEK, F. A. (1991): *Právo, zákonodárství a svoboda*. Praha: Academia. Díl 1.
MEADOWS, D. (1972): *The Limits to Growth*. New York: Universe Books.
ŠMAJS, J. (2008): *Filosofie – obrat k Zemi*. Praha: Academia.
ŠMAJS, J. (2015): *Ústava Země* (česky, anglicky německy, rusky, slovensky). Banská Bystrica: Vydavatelství PRO.
ŠMAJS, J. (2016): *Fenomén technika*. Brno: Doplněk.

Josef Šmajš
Ekonomicko-správní fakulta
Masarykova univerzita Brno
Lipová 507/41a
602 00 Brno
Česká republika
e-mail: smajs@phil.muni.cz